

matematyky molodshykh shkolyariv z porushennyamy movlennyevoho rozvytku: Navchal'nyy posibnyk. – Kamyanets'-Podil's'kyu: PP Moshyns'kyu V.S., 2007. – 268 s. 5. **Tomme L.Ye.** Yssledovanyya hotovnosti detey s tyazhelymy narushenyuyamy rechy k obuchenyyu matematyky // Defektolohyya. – 2007. – №5 S. 33-41.

Received 30.09.2017

Reviewed 18.10.2017

Accepted 15.11.2017

УДК 376-056.36:37.013.42

О.П. Мілевська

elmilevskaya@gmail.com

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ „ЛОГОПЕДИЧНА ГІМНАСТИКА”: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

Відомості про автора: Мілевська Олена Павлівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри логопедії та спеціальних методик факультету корекційної та соціальної педагогіки та психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Україна.

Contact: Milevska Olena, PhD in Pedagogical Sciences, the Professor of Speech Therapy and Special Techniques Department, Kamyanets`-Podilskiy Ivan Ohienko National University, Department of Correction and Social Pedagogies and Psychology, Kamianets-Podilsky, Ukraine.

Email: elmilevskaya@gmail.com

Мілевська О.П. Сутність поняття „логопедичної гімнастики”: сучасний погляд. У статті здійснено спробу охарактеризувати логопедичну гімнастику як окрему категорію логопедичної корекції. У практиці логопедії закріпився певний стереотип у сприйманні сутності поняття „гімнастика” – артикуляційна, дихальна, голосова, пальчикова. Проте, зміст цього поняття варто розглядати ширше. У статті подано характеристику логопедичної гімнастики з точки зору її спрямованості та змістового наповнення. Зокрема, мета логогімнастики розглядається як корекційна, профілактична, психотерапевтична, стимулююча, розвивальна. Змістове наповнення представлено як комплекс різних видів логопедичної гімнастики та тренувальних вправ. Це артикуляційна, дихальна, голосова, пальчикова та мімічна гімнастики; виокремлено фонетичну, фонематичну, лексичну, граматичну

гімнастики; розглянуто нейрогімнастику і самомасаж як можливі різновиди логопедичної гімнастики.

Ключові слова: гімнастика, логопедична гімнастика, мовленнєві уміння, мовленнєві функції, сучасні техніки корекційно-розвивального впливу, складові поняття логопедична гімнастика.

Милевская Е.П. Сущность понятия „логопедическая гимнастика”: современный подход. В статье предпринята попытка охарактеризовать логопедическую гимнастику как отдельную категорию логопедической коррекции. В практике логопедии закрепился определенный стереотип в восприятии сущности понятия „гимнастика” – артикуляционная, дыхательная, голосовая, пальчиковая. Однако, содержание этого понятия следует рассматривать шире. В статье дана характеристика логопедической гимнастики с точки зрения ее направленности и содержательного наполнения. В частности, цель логогимнастики рассматривается как коррекционная, профилактическая, психотерапевтическая, стимулирующая, развивающая. Содержательное наполнение представлено как комплекс различных видов логопедической гимнастики и тренировочных упражнений. Это артикуляционная гимнастика, дыхательная, голосовая, пальчиковая и мимическая гимнастики. Нами выделено фонетическую, фонематическую, лексическую, грамматическую гимнастики; рассмотрено нейрогимнастику и самомассаж как возможные разновидности логопедической гимнастики.

Ключевые слова: гимнастика, логопедическая гимнастика, речевые умения, речевые функции, современные техники коррекционно-развивающего воздействия, составляющие понятие логопедическая гимнастика.

Milevska O. The essence of the concept of training of speech skills: a modern approach. The contents of speech therapy gymnastics as an independent category of speech therapist correction are disclosed. In practice, speech therapy established a certain stereotype in the perception of the essence of the concept of "gymnastics". Traditionally, speech therapists use gymnastics (exercises) to develop articulation skills, speech and physiological breathing, vocal qualities, motor fingers and mimic muscles. However, the meaning of the concept of speech therapy gymnastics should be considered more widely. This article presents the characteristics of speech therapy gymnastics in terms of its orientation and content. In particular, it was emphasized that speech therapy can be used for correctional purposes, for the prevention of speech disorders, for the purpose of psychotherapeutic influence, as a means of stimulation, for the development of basic speech skills in children. It is noted that this type of speech therapy involves the use

of gaming techniques and affects the emotional contact of the speech therapist with the child, provides a positive mood of the child. The content is presented as a complex of different types of speech therapy exercises and training exercises. These are articulation, respiratory, vocal, fingernail and mimic gymnastics; the phonetic, phonemic, lexical, grammatical gymnastics are singled out; neurogymnastics and self-massage as possible types of speech therapy gymnastics are considered.

Introduction of future speech therapists with different types of speech therapist gymnastics contributes to the formation of their professional competence enriches professional knowledge and skills.

Key words: gymnastics, training of speech skills, speech skills, speech functions, modern techniques of corrective-developing influence, the content of logopedics gymnastics.

Постановка проблеми. Однією із численних технологій логопедичної роботи є логопедична гімнастика, якій віддають належне всі учасники логокорекційного процесу. Засобами логопедичної гімнастики реалізуються корекційні та розвивальні цілі, стимулюються базові психофізіологічні механізми мовлення, а завдяки ігровим прийомам налагоджується та підтримується контакт між логопедом та дитиною, створюється емоційно-позитивний фон подальшої роботи.

За певних обставин, які спричиняють особливості мовленнєвого розвитку у дітей, логопедична гімнастика стане чи не основним засобом нормалізації у них мовленнєвих умінь. Зокрема, за наявності соматичної ослабленості, несприятливих соціальних умов розвитку, внутрішньої позиції самого індивіда, яка формується під впливом ціннісних орієнтацій виховного середовища тощо. В цих випадках порушення мовлення переважно не матимуть значного ступеня, а проявлятимуться нечіткою вимовою, збідненими інтонаціями, невиразними голосовими модуляціями, примітивністю лексичних конструкцій, слабкою актуалізацією слів та ін.

Окрім вказаних чинників мовленнєвого дизонтогенезу, варто згадати про резидуально-органічну симптоматику, пов'язану із ушкодженнями головного мозку у пренатальному чи ранньому постнатальному періодах. Діти із резидуально-органічною симптоматикою входять до „групи неврологічного ризику” і частіше за інших відзначаються наявністю порушень у розвитку (психомовленнєвого, емоційного, поведінкового, ментального). Проблема у тім, що порушення у них проявляються з часом, у ранньому віці вони помітні лише фахівцям (дефектологам, психологам, логопедам).

Відтак, об'єктивується потреба розвивального супроводу таких дітей, активізації у них психофізичних та психомовленневих функцій, цілеспрямованого розвитку.

Нині ж робота логопеда сприймається як суто корекційна, до нього звертаються у випадках очевидних мовленневих недоліків. Натомість профілактичну функцію логопедичної роботи скоріше декларують, фіксують у професіограмах та переліках функціональних обов'язків, аніж здійснюють.

В цьому зв'язку логопедична гімнастика якнайкраще виконуватиме завдання корекційно-розвивального супроводу, сприятиме активізації компенсаторних можливостей дитини, дозволить сподіватися на сприятливий прогноз у зведенні до мінімуму рецидивів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання спеціальної гімнастики у логопедії є достатньо дослідженими, існує чимало посібників, які висвітлюють змістовні та методичні аспекти окремих складових логогімнастики. Переважна більшість джерел присвячені артикуляційній гімнастиці (праці І.Г. Боровик, Т.В. Будьонної, Н.С. Гаврилової, О.М. Краузе, Т.Л. Момот, Ю.В. Рібцун, Т.Б. Філічової, М.Ю. Хватцева та ін.), окремі розкривають зміст та особливості проведення дихальної гімнастики (праці Л.І. Белякової, Н.М. Гончарової, О.О. Стрельникової, ін.) та пальчикової (роботи О.А. Гревцевої, А.Л. Сиротюк, М.М. Кольцової, Т.М. Ткач та ін.), а також мимічної гімнастики та логоритміки (праці Г.А. Волкової, Я.О. Пищалки, Н.А. Ричкової, Л.О. Федорович, С.Я. Школьник, ін). Проте, аналіз сучасних науково-методичних праць та навчальних посібників з логопедії показав, що відсутнє представлення логопедичної гімнастики як системи. На наш погляд, такий стан речей перешкоджає формуванню у майбутніх логопедів цілісного професійного уявлення про неї.

Метою даної статті є визначення сутності поняття „логопедична гімнастика” як окремої категорії логопедичної корекції, формулювання мети та визначення її змістового наповнення.

Виклад основного матеріалу. Зупинимось на характеристиці поняття „логопедична гімнастика”. Передусім спробуємо сформулювати мету, визначити його складові, та окреслити завдання логогімнастики. У науково-методичній літературі досі не використовують термін „логогімнастика”, а вживають конкретні назви, які водночас характеризують її спрямованість: артикуляційна, дихальна, голосова і деякі інші. Ми ж вважаємо, що поняття „логопедична гімнастика” слід розглядати як збірну назву, як окрему категорію логопедичної корекції.

Попередньо слід зазначити, що у сучасній логопедії не зафіксоване наукове визначення логопедичної гімнастики, у професійних (дефектологічних) словниках не розглядається цей термін. Поряд з цим, такий вид логопедичної роботи застосовується доволі довго у практиці.

В.І. Селіверстов з групою авторів фіксують у понятійно-термінологічному словнику логопеда термін „гімнастика мовлення”, поділяючи її на активну і пасивну [3, с. 49]. При цьому науковці

притримуються семантичного денотату „гімнастика” як категоріальної ознаки та не вживають семантичного референту „логопедична”. На наш погляд, саме ця референтна ознака необхідна для надання специфічного значення загальноживаному поняттю „гімнастика”.

Звернемось до тлумачення терміну „гімнастика”. На нашу думку, найбільш містким є визначення А.Т. Брикіна, який зазначає, що гімнастика – це система спеціально підібраних фізичних вправ, методичних прийомів, вживаних для зміцнення здоров’я, гармонійного розвитку і вдосконалення рухових здібностей людини, сили та спритності рухів, а також витривалості. Згадаємо також, що у перекладі з грецької „*Gimnasio*” означає вправлятися, тренуватися (Л.Р. Айунц).

Великою мірою сутність поняття „логогімнастики” єрозумілою: це гімнастика логопедичного спрямування – для покращення мовленнєвих умінь. Звертаючись до попередньо наведеного визначення А.Т. Брикіна, пропонуємо тлумачити поняття „логогімнастика” таким чином: *Логопедична гімнастика – це система спеціально підібраних тренувальних вправ (система тренувань) для вдосконалення чи нормалізації певних функцій, задіяних у мовленнєвій діяльності* [2, с.48].

Відповідно, необхідна актуалізація загаданих функцій. Серед них: артикуляційна, голосова, дихальна; функції фонематичного слуху, регуляції темпу, відтворення звуко-складової структури та ритму мовлення, функції лексичного та граматичного структурування, графомоторні функції, оптико-просторові та інші, оскільки мовлення – це складний психофізіологічний процес, це багатокomпонентне явище.

Щодо *мети* логопедичної гімнастики, логіка наших міркувань така:

- основне спрямування логопедичної гімнастики – це, безумовно, *корекційний вплив* (виправлення наявних недоліків дихання, голосу, артикуляційної та мимічної моторики, пальцевого праксису тощо). У цьому випадку логогімнастика передуює основній корекції: наприклад, перед постановкою звуків (суто корекційні прийоми) створюється артикуляційна база (положення, основні рухи та переключення органів артикуляції, ін.);

- *профілактичний вплив* – враховуючи вікові показники мовленнєвого розвитку, корекцію проводять після досягнення дитиною певного віку (напр., звуковимова в нормі формується до 4-5 років; фонематичні процеси розвиваються нерівномірно: сприймання – до 2 років, розрізнення, контроль та уявлення – до 4-5 р., аналіз і синтез – у старшому дошкільному та молодшому шкільному віці; схема мовленнєвого дихання інтенсивно розвивається від 4 до 6 років, голосова функція має пролонгований термін становлення: немовлячий період – ранній вік – старший дошкільний вік – передмутаційний, мутаційний та післямутаційний періоди і т.д). Чи варто очікувати завершення періодів становлення анатоомо-фізіологічних механізмів мовлення? Чи можна виявити прямі і непрямі ознаки, які свідчатимуть

про можливі негаразди розвитку тієї чи іншої мовленнєвої функції? Практика свідчить, що так.

Наприклад: затримані періоди грудного вигодовування, годування з допомогою пляшки чи тривале смоктання соски спричиняють недорозвинення м'язів язика та фіксації його інтрадентального положення, призводять до перенапруження навколоротових, нижньощелепних, шийних м'язів та закріплення інфантильного ковтання; переважання рідкої, пореподібної їжі у раціоні дитини раннього віку на противагу густій, пружній та твердій їжі, викликає фіксацію язика на верхніх зубах (а не на передній частині твердого піднебіння, що необхідно для соматичного/повноцінного ковтання), а також призводить до відкритого прикусу (Я.В. Костіна, В.М. Чапала).

Або інший приклад: відомо, що за наявності у дошкільника фонетико-фонематичних порушень існує вірогідність труднощів опанування ним грамоти, навіть за умови нормалізації вимовних та фонематичних процесів ще до початку навчання. Це лише окремі ознаки, що вказують на ризик того чи іншого недорозвинення. Відповідно, актуальності набуває профілактичний напрям логопедичної гімнастики.

- *психотерапевтичний вплив* [2] логопедична робота відзначається певною складністю для дитини: довільний рівень виконання вправ, концентрація уваги, багаторазові повторення (в т. ч., у час по-за заняттями), долання власних труднощів, посилений контроль – усе це виснажує дитину, знижує її працездатність. З одного боку, у арсеналі педагогів є прийоми підтримання дитячої активності, прийоми стимулювання, заохочення („винагороди”), а з іншого – завжди є потреба у сприятливому налаштуванні дитини до роботи, створенні ситуації успіху, радості (сміху), активації психоемоційних ресурсів. У цьому випадку логопедична гімнастика розкриватиметься як психотерапевтична дія. Зокрема: дихальна гімнастика як різновид логогімнастики може психічно активізувати дитину (вправи на цілеспрямованість та силу видиху: здування кульок, гра з бульбашками, ін.) або розслабити (вироблення діафрагмального дихання, подовження видиху, ін.). А.В. Семенович та інші науковці наголошують на тому, що правильне дихання сприяє загальному оздоровленню, концентрації уваги, оптимізує кровообіг, поліпшує самопочуття, а у дітей – сприяє формуванню базових складових довільної саморегуляції [3, с. 85].

Улюблені багатьма дітьми „Казочки про Язичка” – один із прийомів артикуляційної гімнастики – дозволяють дитині невимушено виконувати вправи та поринути у чуттєвий світ образів, емоцій.

Отже, варто розглядати логогімнастику у контексті психотерапевтичного впливу на дитину.

Зі свого боку зазначимо, що не лише дихальна та артикуляційна гімнастика як складові логопедичної гімнастики матимуть психотерапевтичну дію, а й ряд інших: ритміка, пальчикова гімнастика, фонематичні розминки, ін.

- *стимулюючий вплив* – логопедичну практику важко сьогодні уявити без використання технологій, які сприяють нормалізації та стимуляції функціональних механізмів мовлення: логопедичний масаж, ритміката кінезіологія, ін. Проте, усі вони мають статус самостійних реабілітаційних методик. Зокрема, логопедичний масаж – це окрема складова корекційного процесу, яка застосовується згідно з показами. Розцінювати логомасаж як логопедичну гімнастику було б неправомірним. Разом з цим, останнім часом до методичних надбань логопедів увійшли прийоми самомасажу (А.В. Семенович, М.А. Поваляєва, І.А. Поварова, ін.), які проводять діти під керівництвом логопеда. В цьому випадку самомасаж має стимулюючу дію – підвищується стійкість організму, поліпшуються обмінні процеси, лімфо- та кровообіг [3, с. 88-89].

Або ж ритміка – педагогічна технологія, яка закріпилась у логопедії з відповідною до неї назвою: „логоритміка”. На тепер розроблені і програми з логоритміки, і дидактичні матеріали, призначені для роботи з дітьми, які мають різні мовленнєві порушення (Г.А. Волкова, Н.І. Маленька, Я.О. Пищалка, Н.А. Ричкова, Л.О. Федорович, С.Я. Школьник, ін.). Основна мета логоритміки – розвиток психомоторних та сенсорних функцій у осіб-логопатів. Впродовж кількох десятиліть логоритміку проводять як окремі заняття у спеціальних умовах (приміщення, обладнання, музичний супровід тощо). Проте, елементи логоритміки так чи інакше використовують логопеди на своїх заняттях – простукування ритму та відпрацювання темпу у роботі із заїками, регуляція темпу та ритму під час виконання артикуляційних вправ, координація дихання, голосу та вимови тощо. В цьому зв’язку логоритмічні вправи виконуватимуть стимулюючу функцію та матимуть значення гімнастичних.

Ще одна сучасна логопедична технологія – „пальчикова гімнастика”, яка є одним із розділів кінезіології. Це особливий вид вправ для розвитку дрібної моторики рук. Поряд з цим пальчикова гімнастика сприяє розвитку пам’яті, уяви та інших довільних когнітивних процесів; підвищує функціональну активність мозку; усуває емоційну напругу; підтримує життєвий тонус (М.М. Кольцова, М.С. Рузіна, А.А. Сиротюк та ін.). Згідно з дослідженнями Т.П. Хрирман, М.І. Звонарьової, під час виконання ритмічних рухів пальцями рук посилюється узгоджена діяльність лобних та скроневих відділів мозку, тобто координуються дві важливі для мовленнєвої функції зони кори мозку – моторна і сенсорна. Очевидною є стимулююча функція кінезіологічних вправ (або за іншою назвою – нейрогімнастика).

- *розвивальний вплив* – останнім часом педагоги звертають увагу на недостатньо виразне мовлення у дітей за відсутності вимовних чи інших дефектів мовлення. Таке мовлення гірше сприймається оточуючими. Особи із невиразним (нечітким, приглушеним) мовленням складають враження нерішучих, боязких, невпевнених. У цих випадках необхідними будуть дикційні вправи, інтонаційні, а також вправи для

відпрацювання наголосів – тобто, розвиток умінь якісно відтворювати фонетичні елементи мовлення.

З іншого боку, розвивальний вплив логогімнастики також виявлятиметься під час проведення фонематичних вправ (сприймання, впізнавання, розрізнення фонем, тощо) з дітьми, у яких відсутні порушення фонематичного слуху; у цьому випадку фонематичні вправи позитивно позначатимуться на розвитку готовності до опанування грамоти. Особливого значення ці вправи матимуть у роботі з дошкільниками масових ДНЗ та першокласниками.

Згадаємо про важливість графічних умінь у навчанні письма, які розвиваються з дошкільного віку завдяки зображувальній діяльності дітей та розвитку у них оптико-просторових функцій. Тренувати графічні уміння можна засобами окремого виду вправ, а у поєднанні з розвитком фонематичних умінь виокремлюється ще один вид вправ – фонемографічні.

У певних випадках з майбутніми чи фактичними першокласниками потрібна додаткова робота з розвитку у них рухових координацій, м'язових взаємодій (кисть-передпліччя-плече-спина) для створення фізичної спроможності виконання акту письма. Недорозвинення у дітей конструктивного праксису теж може перешкоджати опануванню писемними навичками і, відповідно, потребуватиме розвитку.

Практика логопедичної роботи свідчить про необхідність залучення активної уваги дітей до лексичного та граматичного компонентів мовлення. Зокрема, застосування вправ для лексичного добору, лексичної словозміни, граматичної словозміни та лексико-граматичного структурування позитивно позначається на розвиткові спостережливості за мовними засобами, активізує „чуття мови”, отже – розширюється мовленнєва компетентність.

Отже, логопедична гімнастика реалізує не лише корекційну мету, а й психотерапевтичну; є важливим засобом профілактики мовленнєвих порушень, стимуляції психомовленнєвих функцій, розвитку мовленнєвих умінь.

Змістове наповнення логопедичної гімнастики як окремої категорії може бути представлено наступним чином:

1. артикуляційна гімнастика (для підготовки мовленнєво-рухового апарату до постановки звуків та розвитку диференційованих рухів органами артикуляції; для формування умінь утримувати артикуляційний уклад та переключатись з одного укладу на інший; для укріплення м'язів язика, губ, щік, щелеп, м'якого піднебіння; для створення нових (правильних) рухових стереотипів; для розвитку амплітуди, точності, ритмічності, сили артикуляційних рухів та для відпрацювання кінетичних програм);

2. дихальна гімнастика (для нормалізації фізіологічного та розвитку мовленнєвого дихання, а саме для вироблення диференційованого носо-ротового дихання, розвитку сили,

цілеспрямованості видиху, подовженого видиху; для активізації кінестезій у дихальних м'язах);

3. *голосова гімнастика* (для відпрацювання голосових кінестезій, навичок голосоподачі, голосоведення, голосових модуляцій; для розвитку системи наголосів та голосових якостей – сили, висоти, тембру)

4. *пальчикова гімнастика* (для розвитку статичного та динамічного пальцевого праксису)

5. *мімічна гімнастика* (для зміцнення мімічних м'язів та розвитку уміння мімічно відтворювати емоційні стани; для розвитку емоційної виразності мовлення);

6. *ритмічна гімнастика, елементи логоритміки* (для розвитку чуття ритму, умінь відтворювати ритмічний малюнок слів)

7. *фонетична гімнастика* (для покращення вимовних умінь – дикції);

8. *фонематична гімнастика* (для тренування умінь сприймати, впізнавати, розрізняти фонemi та аналізувати звуко-складову структуру слів);

9. *графічна і фонемографічна гімнастика* (для вироблення практичних навичок відображати фонemi на письмі, для тренування графічних умінь та моторних координацій);

10. *лексична та граматична гімнастика* (для вироблення умінь лексичного добору, граматико-семантичного структурування тощо);

11. *загально-рухова гімнастика* (для розвитку координацій рухів, м'язових взаємодій, ін.);

12. *елементи нейрогімнастики* (для активізації потенціалу головного мозку та налагодження міжпівкульної взаємодії, для стимуляції мозкових механізмів мовлення, тренування функцій зорового гнозису, мнезису тощо);

13. *самомасаж* (пальцевий і для обличчя та шиї з метою регуляції м'язового тону та нормалізації психоемоційного стану, ін).

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, поняття „логопедичної гімнастики” слід розглядати як багатокомпонентне; різновиди логопедичної гімнастики можуть мати різну мету, або поєднану.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми. Для подальшого розширення професійних знань майбутніх вчителів-логопедів стосовно логопедичної гімнастики, з метою розвитку у них проєктивних та просвітницьких умінь, накопичення професійних надбань вважаємо за доцільне уточнення та розширення змістових характеристик складових логогімнастики та методичних рекомендацій до проведення.

Бібліографія

1. **Костина Я.В.** Коррекция речи у детей: взгляд ортодонта / Я.В. Костина, В.М. Чапала. – М.: ТЦ Сфера, 2008. – С. 43-45.;

2. **Мілевська О.П.** Логопедична гімнастика: систематизація поняття // Наукова дискусія: питання педагогіки та психології: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції. – Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. – С. 47-52.;
3. **Понятийно-терминологический словарь логопеда** / под ред. В.И. Селиверстова. – М.: Гуманит. изд. центр ВДАДОС, 1997. – С. 48-49.;
4. **Рібцун Ю.В.** Інноваційний підхід до організації та проведення артикуляційної гімнастики в логопедичній групі / Ю.В. Рібцун // Дошкільна освіта. – 2011. – № 3 (33). – С. 31-43.;
5. **Семенович А.В.** Нейропсихологическая коррекция в детском возрасте / А.В.Семенович.– М.: Издательский центр „Академия”, 2002.– 232 с..

References

1. **Kostyna Ya.V.** Korrektsyy arechy u detey: vzhlyad ortodonta / Ya.V. Kostyna, V.M. Chapala. – М.: TTs Sfera, 2008. – S. 43-45.;
2. **Milevs'ka O.P.** Lohopedychna himnastyka: systematyzatsiya ponyattya // Naukova dyskusiya: pytannya pedahohiky ta psykholohiyi: Zbirnyk tez mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. – Kyuyiv: HO «Kyuyivs'ka naukova orhanizatsiya pedahohiky ta psykholohiyi», 2017. – S. 47-52.;
3. **Ponyatyyno-termynolohycheskyy slovar' lohopeda** / pod red. V.Y. Selyverstova. – М.: Humanyt. yzd. tsentr VDADOS, 1997. – S. 48-49.;
4. **Ribtsun Yu.V.** Innovatsiyyny pidkhid do orhanizatsiyi ta provedennya artykulyatsiynoyi himnastyky v lohopedychniy hrupi / Yu.V. Ribtsun // Doshkil'na osvita. – 2011. – № 3 (33). – S. 31-43.;
5. **Semenovych A.V.** Neyropsykhologhycheskaya korrektsyya v detskom vozraste / A.V. Semenovych. – М.: Yzdatel'skyy tsentr „Akademya”, 2002. – 232 s..

Received 19.09.2017
Reviewed 16.10.2017
Accepted 07.11.2017

УДК 376-056.264:616.89-008.434.3

Л.В. Мороз
biznesline2017@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ РЕФЛЕКСОТЕРАПІЇ У КОРЕКЦІЙНО-ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ ПРИ СТЕРТІЙ ДИЗАРТРІЇ

Відомості автора: Мороз Людмила Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри логопедії Сумського державного